

УДК 37:27-244.25

Віталій Малик

ЄЗУЇТСЬКА ПЕДАГОГІЧНА СИСТЕМА ЯК ПЕРЕДУМОВА ВИНИКНЕННЯ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ

Стаття присвячена освітній системі ордену єзуїтів. Характеризує навчальні та виховні якості педагогічної системи «Societatis Jesu». Розглянуто принципи і педагогічні методи підготовки висококваліфікованих випускників тогочасних єзуїтських освітньо-навчальних закладів, що можна припустити як становлення однієї з передумов виникнення компетентнісного підходу на сучасному етапі.

Ключові слова: освітня система, педагогічна система, навчальні заклади, орден єзуїтів, компетенція, компетентнісний підхід.

Стаття посвячена образовательной системе ордена иезуитов. Характеризует учебные и воспитательные качества педагогической системы «Societatis Jesu». Рассмотрены принципы и педагогические методы подготовки высококвалифицированных выпускников тогдашних иезуитских образовательно-учебных заведений, можно предположить как становление одной из предпосылок возникновения компетентностного подхода на современном этапе.

Ключевые слова: образовательная система, педагогическая система, учебные заведения, орден иезуитов, компетенция, компетентностный подход.

This article is dedicated to the educational system the Jesuit order. It characterizes academic and educational qualities of pedagogical system of «Societatis Jesu». The principles and pedagogical methods of highly qualified preparing of the Jesuit educational institutions of those days are considered and that can be assumed as the becoming of one of pre-conditions of nascence of competence approach at the modern stage.

Key words: educational system, pedagogical system, educational institutions, the Jesuit order, competence, competence approach.

Постановка проблеми. Наприкінці ХХ ст. почали відбуватися докорінні зміни в парадигмі й методології освіти, передумови й окремі елементи яких склалися протягом усього століття. Пошук нової парадигми, нової методології, нової концепції часто вимагає від нас переосмислення тих тверджень педагогічної думки, які, на наш погляд, уже використали свій запас і не можуть бути діючими в сучасному світі.

Реформування системи освіти призводить до детального вивчення та творчого аналізу історико-педагогічного досвіду минулого, який дозволяє підвищити якість навчання і виховання та збагатити педагогічну науку новизною. Використовуючи це для того, щоб вітчизняні навчальні заклади готували висококваліфікованих фахівців відповідного рівня і профілю, конкурентоздатного на ринку праці, компетентного, який досконало володіє знаннями, набутими в процесі навчання. Ґрунтовне дослідження історичної думки педагогічної системи освіти допоможе нам виявити і проаналізувати основні аспекти та особливості навчально-виховному процесу ордену єзуїтів як однієї з ланок передумови виникнення компетентнісного підходу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемою вдосконалення системи освіти через упровадження компетентнісного підходу займалися: А.Андрєєв, О.Бермус, Н.Бібік, І. Гушлевська, І.Зимня, Г. Селевко, О. Пометун, Р. Пастушенка, І.Єрмаков, О. Локшина, О. Пометун, С. Трубачова, Л. Хоружа, А. Хуторський та інші. Такі історики, як А. Ільїн, Т. Гризенгер, Г. Бемер, Т.Шевченко, О. Серяков розглядали у своїх працях життя і діяльність ордену єзуїтів за своїм фахом, але не за педагогічним. Сучасна дослідниця «Товариства Ісуса»

Г. Навольська [5] охарактеризувала у своєму періоді їхню навчально-виховну систему вже за педагогічним профілем, не згадуючи при цьому про підготовку хороших конкурентоздатних випускників тогочасних навчальних закладів, що стало, на наш погляд, як одна з передумов виникнення компетентнісного підходу.

Мета написання статті – виділити та охарактеризувати особливості педагогічного процесу «Товариства Ісуса» щодо передумови виникнення компетентнісного підходу в системі вітчизняної освіти.

Виклад основного матеріалу. У стратегії модернізації української освіти було клопотання про необхідність реалізації компетентнісного підходу в навчальному процесі. Компетентнісний підхід у підготовці фахівців передбачає не просту подачу знань, умінь і навичок від викладача до студента, а формування в майбутніх випускників професійної компетентності.

Для того щоб дослідити і знайти зв'язок однієї з ланок передумови виникнення компетентнісного підходу та педагогічною думкою ордену єзуїтів, нам необхідно розібратися із поняттям «компетенція» та «компетентність» як його визначальна категорія в педагогічному процесі в системі освіти. А головне, розглянути специфіку навчально-виховної системи «Societatis Jesu», що стало рушійною силою в підготовці високо-досвідчених учнів-випускників, а можна сказати, й революцією в шкільній системі на теренах тогочасної України і за її межами.

У «Новому тлумачному словнику української мови» слово «компетенція» трактується як «добра обізнаність із чим-небудь; коло повноважень якої-небудь організації, установи, особи [7, с. 874]». У «Новейшем энциклопедическом словаре» компетенція визначається як «коло повноважень якого-небудь органу, посадової особи; коло питань, у яких конкретна особа має знання, досвід [6, с. 595]». У тлумачному словнику сучасної російської мови під компетенцією розуміють «коло питань, явищ, у яких дана особа авторитетна, має досвід, знання; коло повноважень, галузь належних для виконання ким-небудь питань, явищ [13, с. 358]». На думку А. Хуторського «компетенція включає сукупність взаємозв'язаних якостей особи (знань, умінь, способів діяльності, досвіду) і є відчуженою, наперед заданою соціальною вимогою (нормою) до освітньої підготовки учня, необхідної для його якісної продуктивної діяльності в певній сфері [12, с. 141]».

У «Новому тлумачному словнику української мови» слово «компетентний» трактується так: «1) який має достатні знання в якій-небудь галузі; який із чим-небудь добре обізнаний; тямущий; який ґрунтується на знанні; кваліфікований; 2) який має певні повноваження; повноправний, повновладний [7, с. 874]». У тлумачному словнику сучасної російської мови значення слова «компетентний» таке: «обізнаний, визнаний знавець з певного питання; який володіє компетенцією, повноправний [13, с. 358]».

На сьогоднішній день існують різні визначення компетенції та компетентності, причому можна відзначити загальний момент усіх цих визначень. Компетенція містить не тільки професійні знання та вміння, але й позапрофесійні навички, що характеризують конкретну особистість.

Таким чином, компетентнісний підхід необхідний для того, щоб підвищити конкурентоспроможність випускників на ринку праці. У ньому акцент зроблено не стільки на параметри, які задаються при вступі у навчальний заклад (зміст, обсяг годин, процес викладання), скільки на очікувані результати, які необхідно отримати при його закінченні (знання, вміння та навички студентів).

Свої витоки єзуїтська система освіти бере початок на межі ренесансу і реформації. Норман Девіс, характеризуючи епоху європейського Відродження, пише, що вона була першим етапом еволюції, яка вела через реформацію і наукову революцію до просвітництва. Вона стала духовною силою, зруйнувавши «шкарлупу» середньовічної цивілізації, зініціювавши на доволі довгий час дезінтеграцію суспільства. Завдяки цьому почала народжуватися «Європа нового часу» [3, с. 48].

Основним завданням навчання в ордені єзуїтів було здобування знань та формування умінь і навичок. Під навичками єзуїти розуміли не просте знання фактів чи процесів, а

опанування їх і в подальшому застосуванні на практиці. Жодна з перелічених рис не була оригінальною, але, пов'язуючись в одне ціле, ці ознаки стали новацією для тогочасної системи освіти [5, с. 157].

А. Опря вважає, що єзуїти брали активну участь не лише у шкільній сфері, але й працювали у притулках, шпиталях, в'язницях, тобто займалися благодійною діяльністю. Проте цей сюжет діяльності ордену поки що мало цікавив українських дослідників. Дослідниця вважає, що українські історики не лише показали вагомий внесок єзуїтів у теоретичне опрацювання ідеї унії православної та католицької церков, але й довели, що вони активно впливали на римську курію, польську королівську владу і самих православних владик щодо практичного впровадження унії [8, с. 137]. Більшість дослідників, на думку В. Адамчука і Ф. Мисака, на питання, хто першим зніціював унію – єзуїти, король, Римський папа чи самі православні єпископи, стверджують, що це були саме «Societatis Jesu» [1, с. 6]. Ураховувалося те, що освіта XVI – XVIII століття мала релігійний характер.

Якщо брати до уваги ці факти, то можна сказати, що члени ордену навчаючи, готували добросовісних, високообізнаних у своїй галузі працівників не тільки в освітній сфері, а й у громадській і державній діяльності. Тобто, на наш погляд, компетентних на той час фахівців із своєї спеціальності.

Для самих єзуїтів давати всебічну освіту, на думку Лойоли, було нагальною необхідністю, тому перші будинки (резиденції) ордену створювалися при університетських центрах Європи – у Парижі, Падуї, Лювені, Кельні, Валенсії, Коїмбре (1540 – 1544 рр.). Вони були лише місцем проживання для кліриків, які вивчали в цих університетах курс філософії і теології. Єзуїтська освіта будувалася з урахуванням досвіду існуючих у XIV ст. навчальних закладів, насамперед шкіл, заснованих релігійним братством ієронімітів [14, с. 90].

«Societatis Jesu», як зазначає С. Сєряков, виникло у період глибокої кризи католицької церкви, коли вона гостро потребувала здійснення нестандартних кроків для відновлення своїх суспільних позицій. Тому новий орден виявився чудово адаптований не лише до виконання духовних функцій, але й до здійснення широкого спектру світської діяльності (господарської, політичної, шкільної). Подібний дуалізм знайшов відображення також у єзуїтській освітній системі. З одного боку, вона була спрямована на забезпечення фахової підготовки особового складу Товариства Ісуса, інших католицьких орденів, парафіяльного духовенства. З іншого ж – надавала світську освіту гуманістичного характеру і виховувала в потрібному для ордену рідіщі прийдешні покоління (і насамперед – представників соціальної еліти) [11, с. 159].

У єзуїтських школах і колегіумах членам ордену не вдавалося цілком впливати на учнів, щоб підкорити їх своєму впливові. Багато хто не був здатний на це, але багато хто ставав католиком. Однак і ті, хто залишився вірним православ'ю, сприйняли культурні традиції католицького виховання й освіти. Тому вони, досягши успіху в кар'єрі, поширювали ці традиції у суспільстві. Вони відігравали важливу роль у культурі й суспільно-політичному житті своєї країни. Серед таких діячів були: історик Альберт Коялович, митрополит і педагог Петро Могила, гетьман Богдан Хмельницький, єпископ Йосафат Кунцевич, письменник і теолог М. Смотрицький [9, с. 120].

Важливим критерієм установа науково-культурного значення українських осередків єзуїтської освіти у другій половині XVII ст. є творча спадщина їх тодішніх викладачів. Залежно від часу її виникнення (до, під час чи після актуальної педагогічної діяльності авторів), педагогічні доробки за своїм характером були різні відповідно до безпосереднього науково-культурного потенціалу українських шкіл ордену. В першому випадку викладачі використовували у своїй роботі той інтелектуальний багаж, який уже знайшов відображення у написаних ними працях. У другому випадку маємо справу з актуальною творчою продукцією, яка застосовувалася в освітній діяльності українських осередків ордену і була безпосередньою складовою їх науково-культурного потенціалу. У третьому випадку творчі здобутки місцевих єзуїтських педагогів є справою більш-менш віддаленого майбутнього. Отже, вони могли бути репрезентованими в діяльності українських шкіл ордену лише у вигляді окремих ідей, подальший розвиток яких спричинив згодом появу завершених робіт [11, с. 172].

Вплив єзуїтської системи освіти й виховання яскраво проявляється у висловленнях сучасників про неї. Її негативні сторони були зрозумілі багатьом. Але вигоди, які давала близькість і дешевизна єзуїтських шкіл (навіть безкоштовність у теорії) і те, що в основному вони відповідали вимогам середньостатистичного шляхтича, який для своєї дитини бажав зовнішніх ознак освіченості, легкості в письмі й висловах, знання латинської мови, імовірно, перевершували всі негативні риси.

Тому похвала єзуїтській освітньо-виховній системі звучала з вуст багатьох діячів: від католиків до православних. Єпископ Шишковський у своєму привілеї на заснування луцького колегіуму стверджував, що «королівства й провінції навперебій змагаються, щоб залучити до себе Товариство», адже саме з єзуїтських колегіумів виходили найбільш освічені й культурні сенатори й шляхтичі [11, с. 212].

Головною причиною успіху єзуїтських шкіл було переконання, що не існує більш досвідчених і кращих учителів, ніж єзуїти [2, с. 32]. Цей стереотип, імовірно, розвивав і сам орден за допомогою численних акцій рекламного характеру.

Учні через декламації складали екзамен на володіння латинською мовою і готувалися до публічних виступів. Оскільки латинська мова була необхідною для публічної діяльності, то думка про те, що кращому її засвоєнню допоможе театральна декламація, є правильною. Авторами і режисерами театральних вистав ставали, зазвичай, професори риторики [5, с. 123].

Засновником ордену І. Лойолою було складено «Духовні вправи» для випробувань совісті та духу. Він написав їх після довготривалого посту та молитви. Як автор свідчить, отримав це одкровення від спілкування із самим Богом для настанови своїх вихованців.

«Духовні вправи» – твір про те, як підготувати свою душу і тіло до цілковитого єднання з Богом. Перебуваючи в постійному пошуку і невдоволенні собою, необхідно прагнути досконалості.

Виховання душі проходить таким чином, щоб стати володарем свого «я». Саме в «Духовних вправах» знаходимо відповідь на запитання про людське призначення. «Людина існує на землі, щоб восхваляти Бога, шанувати Бога, служити Богу і таким чином урятувати свою душу [5, с. 130]».

«Духовні вправи» – не просто книга для читання, це управління досвідом, активне зобов'язання, яке дає змогу гартуватися волі, що веде до відданого служіння Богу. Природа «Духовних вправ» така: активність духовного характеру, інтелект, воля, пам'ять, а також фантазія, відчуття, ефективність. Людина всім своїм єством повинна піддатися особливому ритмові праці (наскільки це від неї залежить) і завжди йти за імпульсами благодаті, щоб стати справді вільною і здатною до правильного вибору [5, с. 130].

Про те, що єзуїтська система освіти була на той час оригінальною свідчить запозичення методики викладання Києво-Могилянською та Острозькою академіями. На протиріч ордену та для збереження української самосвідомості, патріотизму, православ'я, засновники академій почали створювати свої освітні заклади (колегії), багато чого взявши із єзуїтської педагогічної програми. Як зазначає Т. М'яскова, в Острозькому колегіумі навчання проводилося відповідно до загальноприйнятої практики єзуїтських навчальних закладів освіти [4, с. 123]. І ще вона вказує на те, що єзуїти вважали головним завданням педагогічну діяльність, підтверджуючи заснуванням колегій, які на той час були найбільш розповсюдженими навчальними закладами Західної Європи [4, с. 125].

В «Історії педагогіки» під редакцією академіка А. Піскунова в одному з параграфів, присвяченому «Єзуїтській системі виховання в період контрреформації», на двох сторінках автор дає коротку характеристику системі виховання ордену. Він зазначає, що єзуїтська система виховання за своє існування завоювала великий авторитет і проіснувала досить довгий час. Багато елементів єзуїтської педагогічної системи збереглися і до нашого часу в школах західних країн [10, с. 138-139]. Ми погоджуємося з думкою академіка і вважаємо, що і в нашій освітній системі до сьогодення збереглися елементи педагогіки, що використовувалися в тогочасних навчальних закладах «Товариства Ісуса». Хоч і національно-визвольна війна під проводом Б. Хмельницького (який теж закінчив єзуїтську школу) призвела до часткового, але

масового закриття осередків ордену по різних містах на території України, що була на той час під владою Речі Посполитої, це не завадило передаванню практичних знань, умінь і навичок населенню, де перебувало Товариство. На наш погляд, висококваліфіковані фахівці-єзуїти на той час дуже вмילו орудували здобутими у своїх навчально-виховних закладах знаннями та були спроможними до гнучкої зміни форм і способів життєдіяльності.

Висновки. Можна припустити, що єзуїтська система освіти активно впливала на освітню систему, починаючи вже із XVI століття, «запустивши коріння» аж до сучасності. Вона мала вплив на педагогічну думку освітньо-православних навчальних закладів, що почали діяти на той час, почали розвивати свої педагогічні погляди на навчання та виховання молоді в патріотичному дусі. Висококваліфіковані педагоги готували досвідчених, досить розвинених на той час випускників, які могли в будь-який момент відлучитися від ордену і подорожувати країнами на проповідь, займаючи там досить високі посади не тільки в освітній структурі, а й у державній сфері. На наш погляд, це свідчить, що орден єзуїтів виховував конкурентоздатних випускників тогочасних навчальних закладів, що характеризувало їхню пристосованість у суспільстві і незалежну від навколишніх обставин спроможність виходити із ситуацій і досить вмילו використовували набуті знання на практиці.

Отже, це може свідчити про їхні високоякісні навчально-методичні підходи у своїй педагогічній діяльності. Можна припустити, що єзуїтська освітня система могла б бути однією з передумов еволюції із XVI століття до нашого часу сучасного поняття «компетентнісний підхід».

ЛІТЕРАТУРА

1. Адамчук М. Берестейська унія 1596 р. : до питання про її причини, передумови та ідеологічне підґрунтя / М. Адамчук, Н. Мисак // Гілея. – К., 2012. – Вип. 61. – С. 31-38.
2. Блинова Т. Б. Иезуиты в Белоруссии (Их роль в организации образования и просвещения) / Т. Б. Блинова. – Гродно : ГрГУ, 2002. – 425 с.
3. Лявшук В. Е. Организационные аспекты образовательной модели иезуитского коллегіума : моногр. / В. Е. Лявшук. – Гродно : ГрГУ, 2010. – 239 с.
4. Мяскова Т. Є. Бібліотека Острозького єзуїтського коллегіуму : історія виникнення, функціонування та сучасний стан / Т. Є. Мяскова // Рукописна та книжкова спадщина України. – К., 2007. – Вип. 11. – С. 122-135.
5. Навольська Г. М. Педагогічна діяльність ордену єзуїтів в Україні XVI – перша половина XVII ст. : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Навольська Галина Іванівна. – Тернопіль, 2011. – 231 арк.
6. Новейший энциклопедический словарь. – М. : «Изд-во АСТ»; «Изд-во Астрель»; ООО «Транзиткнига», 2004. – 1424 с.
7. Новий тлумачний словник української мови: у трьох томах. / [укладачі : В. В. Яременко, О. М. Сліпущко]. – К. : АКОНІТ, 2006. – Том 1 : А–К. – 926 с.
8. Опря А. В. Орден єзуїтів та його діяльність на українських землях у XVI – XVII ст. в сучасній українській історіографії / А. В. Опря // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету ім. І.Огієнка: зб. – Кам'янець-Подільський, 2009. – Т. 19 : Історичні науки. – С. 134-140.
9. Папазова А. В. Релігійно-освітянська діяльність ордену єзуїтів у східнослов'янському регіоні в останній третині XVI – першій половині XVII ст. : дис. ... канд. істор. наук : 07.00.02 / Папазова Анжела Василівна. – Донецьк, 2008. – 347 арк.
10. Пискунов А. И. История педагогики : учебное пособие для педагогических университетов : в 2 ч. / А. И. Пискунов. – М. : ТЦ «Сфера», 1998. – Ч. 1. – 192 с.
11. Серяков С. О. Єзуїтське шкільництво на українських землях Речі Посполитої у другій половині XVII ст. : дис. ... канд. істор. наук : 07.00.01 / Серяков Сергій Олегович. – Харків, 2003. – 226 арк.
12. Современный толковый словарь русского языка / [сост. Л. Прокофьева]. – СПб. : Норинт, 2005. – 960 с.

13. Ушаков Д. Н. Толковый словарь современного русского языка / [под ред. Татьянченко Н. Ф.]. – М. : Альта-Пресс, 2005. – 1216 с.
14. Шепко Л. Греко-римское наследие в образовательной системе иезуитов / Л. Шепко // Наука. Релігія. Суспільство. – 2009. – № 3. – С. 89-95.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Малик Віталій Ярославович – аспірант кафедри педагогіки ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».

Надійшла до друку 27.12.2012 р..